

Nieuwe discipline

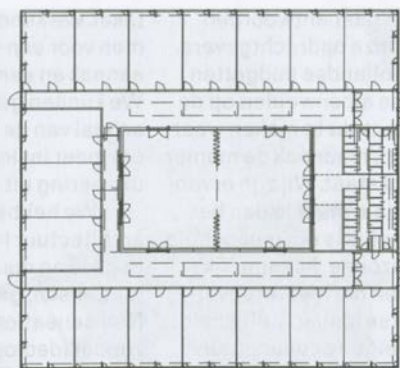
Atelier KempeThill

Het verdwijnen van de jaren-negentig-architectuur

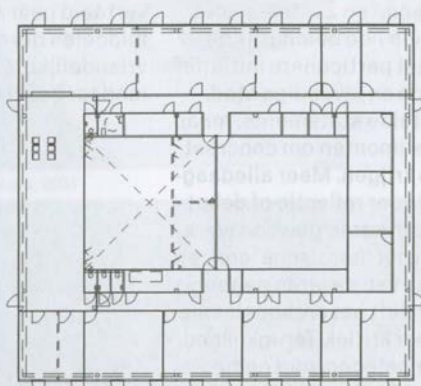
In 2002 stortte de Nederlandse woning- en kantorenmarkt in. Sindsdien wordt er duidelijk minder gebouwd. De bouwbudgetten zijn soms met zo'n 30% gedaald. Bovendien is het politieke klimaat veranderd, waardoor conservatieve en extreem rechtse krachten nu steeds meer invloed krijgen, ook in de media. Vooruitstrevende architecten worden afgeschilderd als de lakeien van een zichzelf verheerlijkende sociaal-democratie en als geldverkwisters. De term 'jonge architect' is tegenwoordig een scheldwoord, omdat het wordt geassocieerd met onzekerheid, risico en dus angst. Bijna alle grote opdrachten worden vergeven aan grote, commerciële bureaus die snel en routinewijs projecten uitvoeren. Nederland als architectuurland dreigt op die manier van de wereldkaart te verdwijnen.

Die radicale koersverandering kwam voor velen totaal onverwacht, maar werpt – ook al spelen economische en politieke factoren een rol – vooral een kritisch licht op de architectuur van de jaren negentig zelf. De generatie van 'Referentie OMA' en 'Nine+One' zoekt de schuld vooral bij de projectontwikkelaars en aannemers, maar het is bijna onvermijdelijk dat architecten de hand in eigen boezem steken en zich afvragen: Hoe is het mogelijk dat dat de strategieën van de Nederlandse *SuperDutch* avant-garde zo snel hebben afgedaan? Hoe is het mogelijk dat dit soort architectuur zo snel van de kaart is geveegd door economische veranderingen?

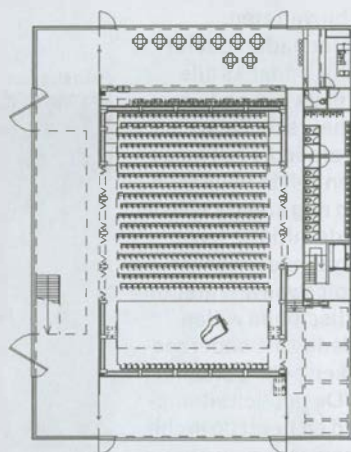
Het antwoord op die vraag vereist een korte terugblik. In het begin van de jaren negentig hadden Nederlandse architecten met hun scherpe zakeninstinct een gat in de markt ontdekt. Architecten gingen zich richten op het gebouw als icoon – een term waar tot dan toe niemand ooit van gehoord had. Een nieuwe sociale behoefte aan lokale identiteit werd gesignaleerd, gethematiseerd en... geëxploiteerd. Er was een nieuw terrein voor architecten ontgonnen, en hun werk werd bevrijd van het imago van pure dienstverlening. Sindsdien is architectuur steeds meer onderdeel van de mediacultuur en instru-

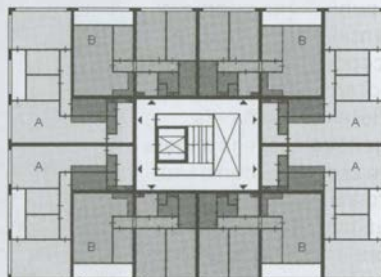
School, Tervuren

Gemeentehuis, Baarle Hertog

Franz-Liszt, concertzaal, Raidin

Woningbouw Donkersingel, Rotterdam

ment van citymarketing geworden. Geïnspireerd door Rem Koolhaas begonnen architecten licht verteerbare 'one-liners' te ontwerpen. Aanvankelijk ontstonden op die manier interessante, innovatieve gebouwen zoals bijvoorbeeld de Villa VPRO. Maar de ontwerpen werden alsmear buitenissiger, kregen iets dwangmatig en getuigden niet zelden van onverholten ijdelheid. Doordat men gefocust bleef op de icoonwerking van deze ontwerpen ontstonden er steeds absurdere gebouwen, soms op het karikaturale af, waarbij vaak totaal geen rekening werd gehouden met de bouwtechnische en financiële randvoorwaarden. Op die manier werd het geloof in de architectuur bij een breed publiek weer snel ondermijnd. In minder dan tien jaar was hettij dan ook volkomen gekeerd.

Maar er speelde nog iets anders. Door de toenemende monopolisering in de bouwwereld werden de architecten steeds meer verdrongen uit het eigenlijke bouwproces; de directievoering werd in handen gegeven van ingenieursbureaus. En aangezien er toch werk te over was, heeft de avant-garde van de jaren negentig deze ontwikkeling zonder slag of stoot geaccepteerd en vaak zelfs toegejuicht. De detaillering, het toezicht op de bouw en het bouwmanagement werden door de architecten afgedaan als technisch en dus oninteressant. De avant-gardisten manifesteerden zich liever als 'ontwerpers'. In feite is dat gevoel van 'geen-architect willen zijn' door een hele generatie gecultiveerd en ook in de vakliteratuur is dit veranderde beeld in stand gehouden. De vooruitstrevende architectenbureaus vonden het vaak onnodig een eigen, onafhankelijke structuur te ontwikkelen voor het realiseren van projecten.

Deze ontwikkeling heeft nu ongetwijfeld haar hoogtepunt bereikt. De economische situatie heeft een einde gemaakt aan de iconachtige, hyperindividualistische architectuur. Langzaam maar zeker doet een nieuw paradigma zijn intrede binnen de architectuur. Al deze veranderingen drukken zwaar op de jonge generatie. De opdrachtgevers hebben weinig vertrouwen in de competentie van de jonge avant-garde als ingenieurs en serieuze adviseurs. 'After the party' is er dringend behoefte aan een nieuwe aanpak. Willen ambitieuze jonge architecten niet in de marge opereren maar meetellen in de economische realiteit, dan moeten zij zich opnieuw oriënteren. Er is een Nieuwe

Discipline nodig om nog met succes te kunnen werken. Uitgaande van deze situatie heeft ons bureau een strategie ontwikkeld, die we in het kort zullen proberen te schetsen.

Kostenbesparende technieken, prefab elementen en 'objets trouvés'

Om binnen de marges van een beperkt bouwbudget toch royale ruimten en een spannende detaillering te kunnen realiseren, moeten architecten zich uitgebreid bezighouden met de bouwtechniek. Hier ligt vooral een taak voor de vakopleidingen. Het wordt tijd om afscheid te nemen van de nogal speculatieve onderwijsprogramma's die na 1968 in zwang kwamen, en in plaats daarvan een geïnspireerde maar degelijke technische, praktijkgerichte opleiding te ontwikkelen.

Een sleutel tot een nieuw soort architectuur ligt in het gebruik van kostenbesparende technieken. Het materiaalgebruik moet aangepast worden aan de beperkte middelen en de brute manier van bouwen die daar het gevolg van is. Armoede moet worden verheven tot het eigenlijke thema van de architectuur. Ons bureau houdt zich intensief bezig met innovatieve technieken en onderzoekt de architectonische mogelijkheden ervan. Een groot potentieel zien we hierbij vooral

Acrylic Dome, Echigo

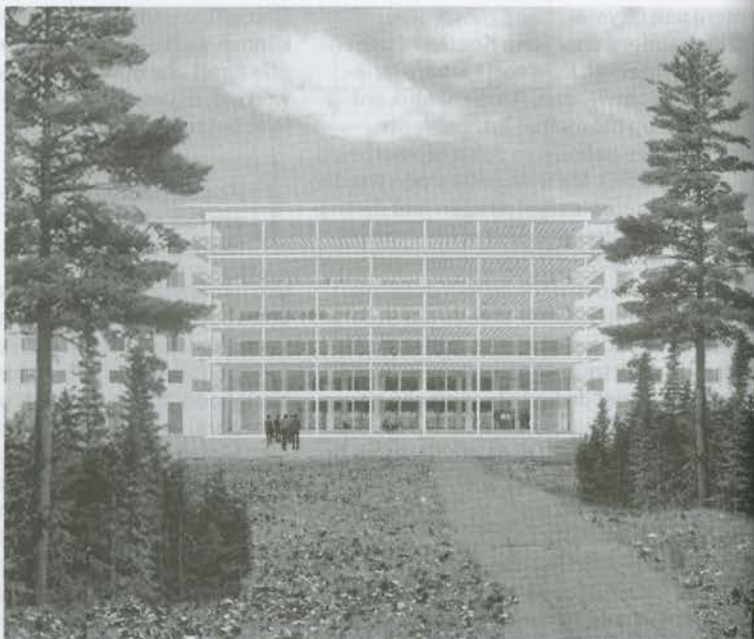
op het gebied van de kunststoffen, die de laatstedeccennia een enorme ontwikkeling hebben doorgemaakt. We experimenteren bijvoorbeeld met polyurethaan spuitfolies die rechtstreeks op de gevelisolatie kunnen worden aangebracht, en met een product als acryl, een interessant alternatief voor het conventionele glas waarmee heel grote, monolithische constructies mogelijk worden.

Een ander potentieel ligt in het gebruik van prefab elementen die als kant-en-klaar product de bouwtijd aanzienlijk verlagen. Vaak komen deze innovatieve producten niet rechtstreeks uit de bouw, maar uit aanverwante industrieën zoals de uiterst efficiënte kassenbouw, de industriële stallenbouw en de tuin- en wegenbouw. Prefab producten uit deze sectoren vormen vaak verbazend degelijke en goedkope alternatieven voor conventionele bouwproducten. Zo hebben we de afgelopen jaren bijvoorbeeld geëxperimenteerd met bierkratten, kant-en-klaar hagen, kasonderdelen en staldeuren om ondanks alle bezuinigingen toch nog aantrekkelijke gebouwen te kunnen ontwerpen. Architectonisch vinden wij het interessant om deze *objets trouvés* niet nadrukkelijk te tonen, maar subtiel en ingetogen in de ruimtelijke situatie te integreren.

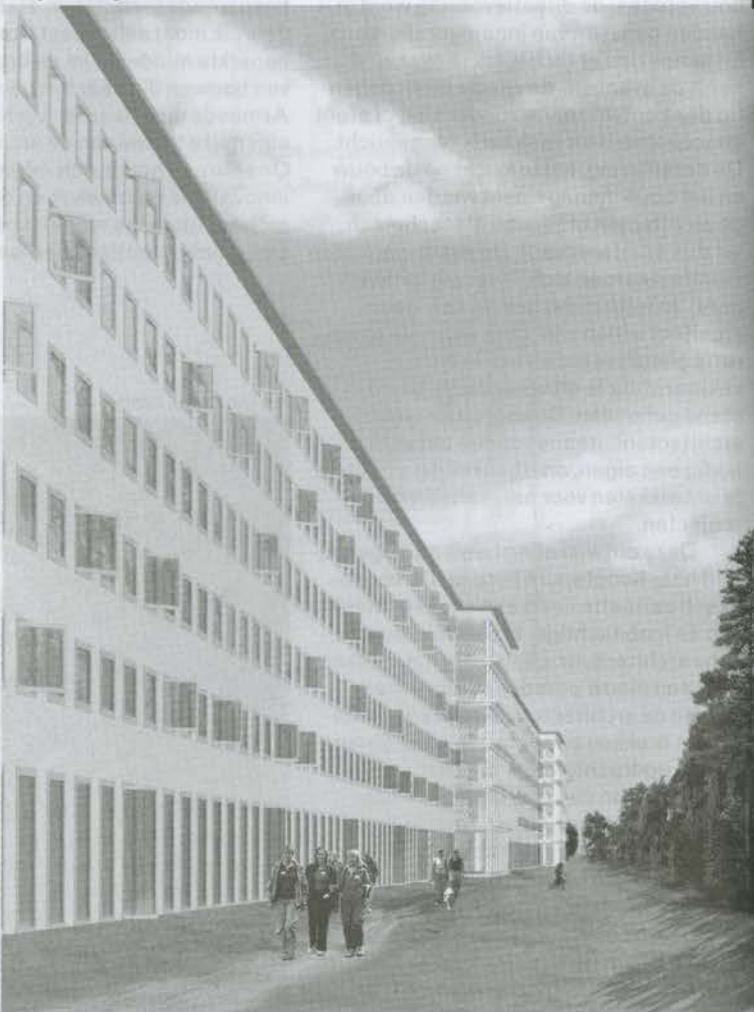
Diepe gebouwen en serialiteit

Vanwege de bezuinigingen vormt de buitengevel het grootste probleem bij het ontwikkelen van projecten, want de gevel slokt gemiddeld 30% van de bouwkosten op. Omdat bij de constructie en bij de binnenafwerking meestal moeilijk geoptimaliseerd kan worden, is de nieuwe bezuinigingsarchitectuur meestal te herkennen aan de goedkope uitvoering van de gevel. De verhouding van gesloten tot open gevel heeft in nieuwe woongebouwen vaak dramatische vormen aangenomen, en het raamoppervlak voldoet ternauwernood aan de voorschriften voor daglichttoetreding. De bijzondere Nederlandse traditie van open gevels blijkt jammer genoeg te verdwijnen, om plaats te maken voor bunkerachtige gebouwen die meer doen denken aan Duitse voorsteden.

Wij als bureau zoeken binnen deze ontwikkeling naar alternatieven. Daarom proberen wij bijvoorbeeld compacte gebouwen te ontwerpen met een zo klein mogelijk geveloppervlak. Dit kan soms wel met 25% worden verminderd, wat een aanzienlijke besparing betekent. Op die

Jugendherberg Prora

manier is er meer ruimte voor de vierkan-temeterprijs van de gevel, zodat een goede detaillering weer mogelijk wordt. Zulke compacte gebouwen hebben bovendien op grond van hun organisatie vaak gunstige energietechnische kwaliteiten en bieden interessante mogelijkheden voor het ontwikkelen van de plattegrond. Bij het vormgeven van gebouwen en met name van de gevel, besteden we veel aandacht aan het technische bouwproces en proberen we de bouwtijd tot een minimum terug te brengen. Ook streven wij in al onze ontwerpen naar een zo eenvoudig mogelijke detaillering, die tijdens de uitvoering dan ook goed in de hand te houden is. Door onze consequent seriematige opzet krijgen de gebouwen een eigen structuur, gebaseerd op een rustige geleiding.

'Typical plan': onafhankelijkheid van het programma

Met het oog op de economische instabiliteit in onze mondiale samenleving is een te directe relatie tussen een programma en een gebouw niet wenselijk. Hiermee komt het grondbeginsel van de Nederlandse architectuur – de functie van de vorm – sterk onder druk te staan. Dit principe, vertegenwoordigd door architecten als Van Eyck, Bakema, Hertzberger, Koolhaas en een bureau als MVRDV strookt niet meer met het marktmechanisme in de hedendaagse architectuur. Dat verklaart ook het verval van de *SuperDutch* stroming. In een vrije, voortdurend veranderende economie moeten gebouwen snel en probleemloos aangepast kunnen worden aan nieuwe programma's, zonder hun eigen gezicht te verliezen. Ons bureau streeft dan ook naar een consequente scheiding van architectuur en programma. Een gebouw wordt ontwikkeld als een autonome structuur, dat als casco zijn architectonische kwaliteiten al volledig tot uitdrukking brengt. Het programma is in zoverre bepalend, dat het met zijn eigen stramienlogica zonder problemen in het gebouw moet kunnen worden ingepast. Op die manier kunnen flexibele gebouwen worden gecreëerd. Die flexibiliteit blijkt vaak al tijdens de uitvoering een voordeel. Aangezien het gemiddeld vier jaar duurt voordat een ontwerp is gerealiseerd, kan de structuur van het gebouw al in een vroege fase op economische veranderingen reageren.

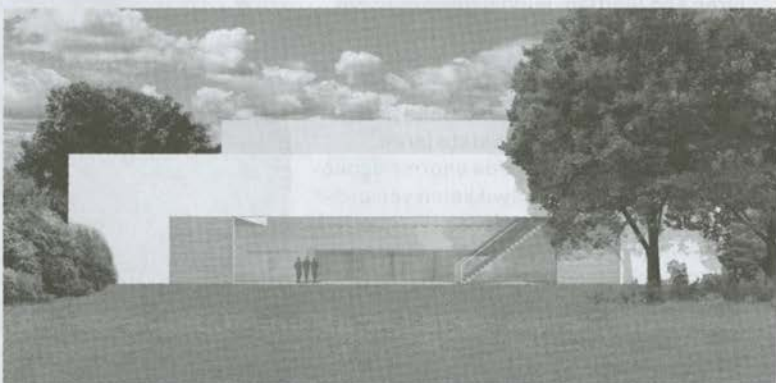
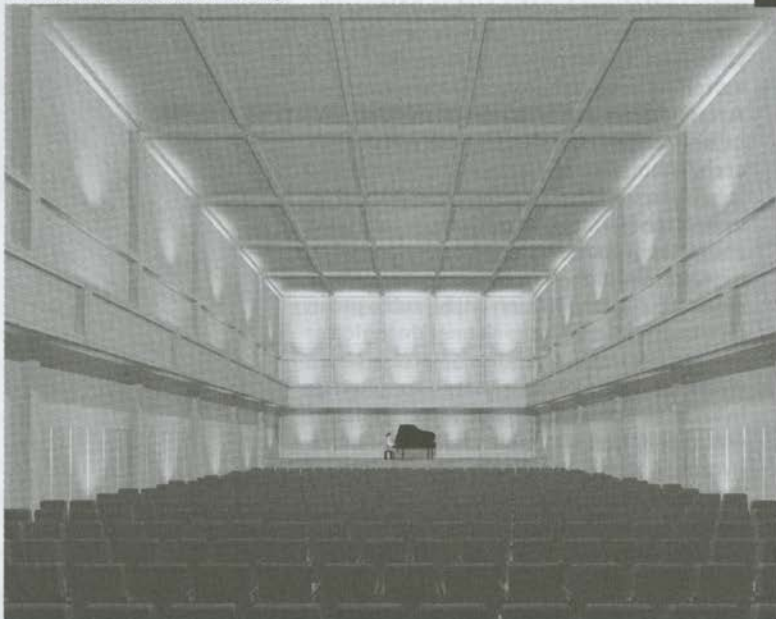
Door de hierboven beschreven aan-

pak verschuift de architectonische focus automatisch van specifieke naar algemene, neutrale oplossingen. Een gebouw wordt dan vooral bepaald door de rationele opbouw van de constructie en het open karakter van de gevel.

'As-it-is': armoede als label

Nu de verzorgingsstaat wordt afgeslankt en de belastinginkomsten dalen, wordt er steeds meer bezuinigd op de budgetten voor openbare gebouwen. De hedendaagse architectuur komt op die manier zwaar onder druk te staan. Dat zien we niet alleen in Nederland, maar bijvoorbeeld ook in Duitsland, België en Oostenrijk, waar ons bureau op het ogenblik ook projecten uitvoert. In de huidige economische situ-

Franz-Liszt, concertzaal, Raiding

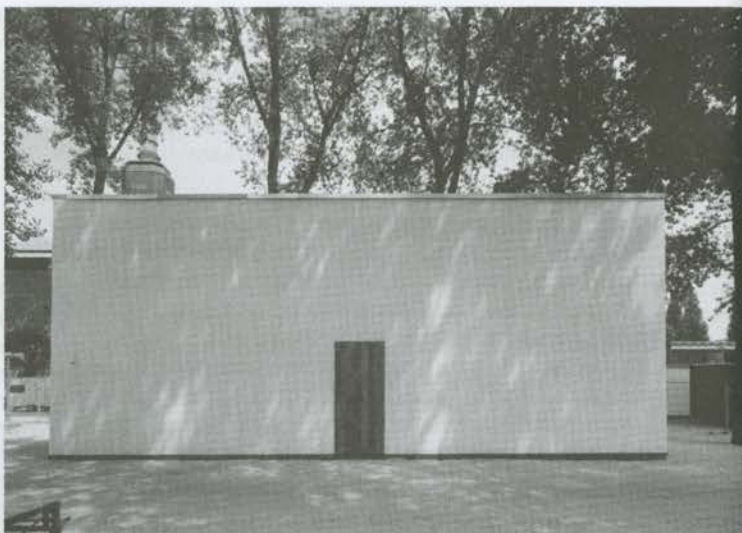
atie is het eenvoudigweg onmogelijk geworden om de normen voor openbare gebouwen te hanteren die tien jaar geleden nog heel gewoon waren. Daarom moeten er principieel andere strategieën voor dit type gebouwen worden gezocht. Minimalisme is niet meer een keuzemogelijkheid, maar een onontkoombare voorwaarde. De bovengenoemde strategieën bieden hier uitkomst. In principe gaan we ervan uit dat het thema van de zogeheten Nieuwe Eenvoud of beter gezegd Nieuwe Armoede ook perspectieven biedt voor de hedendaagse architectuur. Armoede als motto kan bijdragen tot een meer ontspannen, informeler levensgevoel en stimuleert bovendien een innovatieve, actieve omgang met de omgeving.

Zelfs bij heel statische, representatieve gebouwtypen zoals gemeentehuizen en ministeries opteren de opdrachtgevers tegenwoordig voor de zuinigste oplossingen, omdat zij de ontwerpen politiek moeten verantwoorden. Bovendien is de representatieve functie niet zo belangrijk meer, een overheidsgebouw is per slot van rekening een dienstverlenende instelling voor de burgers. De Nieuwe Armoede kan een strategisch middel zijn bij het zoeken naar de essentie van de architectuur.

Bij renovatie van gebouwen is de druk naar onze mening nog groter, omdat puur esthetische aanpassingen onder de huidige omstandigheden niet meer te verdienen zijn. Daarom doen wij bij zulke projecten grondig onderzoek naar de logica van het bestaande gebouw en proberen we de sterke en zwakke kanten zorgvuldig in kaart te brengen. Wij streven er stelselmatig naar met minimale middelen – bijna hygroscopisch – maximale verbeteringen te bewerkstelligen en de bestaande esthetische kwaliteiten aan te scherpen.

Deze 'keep it as it is'-strategie, die in de jaren zeventig begon met het verbouwen van lofts in New York, is de laatste jaren een legitiem middel geworden om ook bij openbare gebouwen met de meest beperkte middelen nog ontwerpen te kunnen realiseren.

Van de hierboven genoemde principes zijn we ons pas de laatste jaren bewust geworden, door de enorme economische druk bij het ontwikkelen van projecten. We geloven dat deze principes deel kunnen uitmaken van een strategie die tot een vernieuwing van de Nederlandse architectuur leidt.

Light Building, Rotterdam

New Discipline

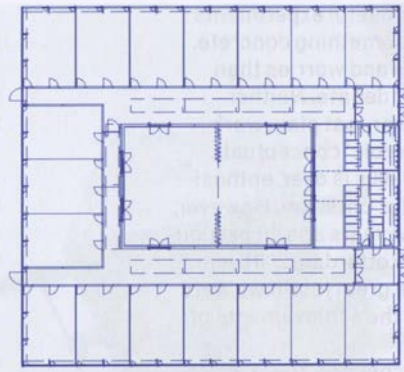
Atelier KempeThill

The Disappearance of 1990s Architecture

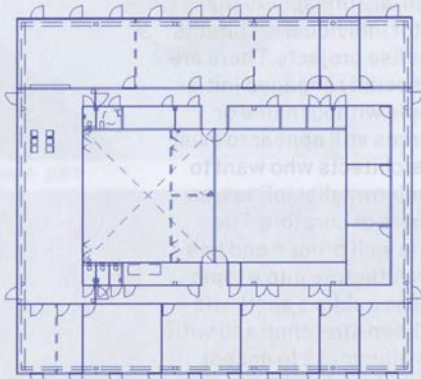
In 2002 the residential- and office-building market in the Netherlands collapsed. Since then decidedly less has been built. In some areas building budgets dropped by thirty percent, added to which there has been a political paradigm shift, whereby conservative and, to some extent, extremely right-wing forces increasingly determine politics and the media. Progressive architects are now labelled the servants of a self-indulgent social democracy, and an extravagance. The designation 'young architect' has become a term of abuse, since, all of a sudden, it is associated with uncertainty, risk and even fear. Meanwhile, practically all sizeable assignments are, almost without exception, given to large, commercial practices, which complete projects speedily and unambitiously. The Netherlands as the country of architecture is threatening to disappear off the world map.

This radical change surprised many with its vehemence. Still, in spite of its economic and political causes, it especially sheds a critical light on the architectural practice of the 1990s. While the 'OMA Reference' and 'Nine + One' generation primarily blamed developers and construction firms, the following question (relating to the profession itself, and therefore self-critical) is almost inevitable: How is it possible that the strategies of the *SuperDutch* avant-garde lost their relevance so quickly? How can it be that economic shifts have extinguished this architecture so quickly?

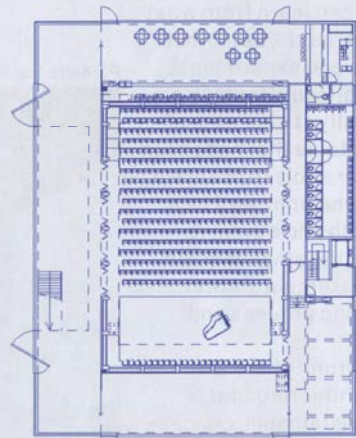
A brief review is necessary before this question is addressed. At the start of the 1990s Dutch architects, with their acute commercial talent, had discovered new needs in the building sector. The excessive search for a thus far nonexistent iconic impact with respect to buildings resulted in a new social need to acknowledge local identity for the very first time, and thematise and address it as such. It meant that fresh ground was gained for architects and that their work could shed its image of pure service. Since then construction has become an ingredient of the media culture and an instrument of city

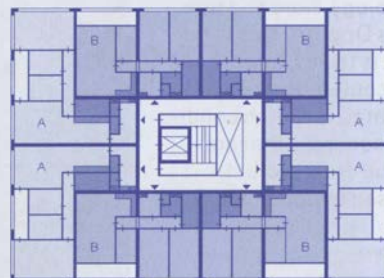
School, Tervuren

City hall, Baarle Hertog

Franz-Liszt, concert hall, Raiding

Housing Donkersingel, Rotterdam

marketing. Architects, inspired by Rem Koolhaas, quickly switched to producing easily accessible 'one-liners'. In the early days this resulted in some highly interesting new building types like the VPRO villa, though later the quest for design became increasingly outrageous, acquired a somewhat forced character and often veered towards downright vanity. As the reference to the iconic side of architecture prevailed, buildings were created that were increasingly absurd, even tending to caricatures, and often completely losing sight of structural and financial stipulations. Consequently, the secured belief of the general public in the power of architecture was again rapidly undermined and the advantage that had been gained was reversed into a disadvantage within a mere decade.

This development was accompanied by another phenomenon. Growing monopolization in the building sector meant that architects were forced more and more out of the actual building process, and building planning as such was assigned to engineering firms. The avant-garde of the 1990s accepted those circumstances unquestioningly in view of the abundant supply of jobs, often even welcomed it. Architects even considered work related to detailing, overseeing and construction management to be technical and thus uninteresting, since the avant-garde preferred to come across as 'designers'. An entire generation of architects cultivated the idea of this 'desire-not-to-be-an-architect' and the specialist media supported the new professional image. Progressive practices often did not find it necessary to develop their own structure for completing projects.

This development has undoubtedly reached its peak. Purely iconic and hyper-individualistic architecture has simply been hoisted out of the changing economy and a paradigm shift is now slowly taking place within architecture. The results of these changes now rest heavily on the shoulders of the younger generation. The distrust of clients in the skills of the young avant-garde as engineers and serious consultants is great. 'The party's over' and architecture must endeavour to find fundamentally new approaches. If ambitious young architects wish to operate in other ways than 'underground' and continue to be part of an economically-defined reality, they must find a fundamentally new focus. A 'new discipline' will shape the basis for any successful

operation. In our practice, in response to the changed situation, we have developed the following strategy to achieve this:

Economic Technology, Prefab Elements and Objets Trouvés

If architects wish to produce generous spaces and pleasing building details within the straitjacket of new building budgets, they will have to address constructional technology very consistently. That is a task for higher education in particular. It is high time that universities discard the speculative education programmes which came about after 1968, in order to pursue inspired but technically sound and objective education instead.

A key to a possible new architecture can be found in the quest for affordable technologies. It requires finding concepts for materials that tie in with the limited resources and the concomitant intractability of building, and elevating them to the true subject of architecture. In our practice we are highly dedicated to the quest for such technologies and seek to plumb their architectonic possibilities. We particularly see great potential in the area of synthetic materials, which have

Acrylic Dome, Echigo

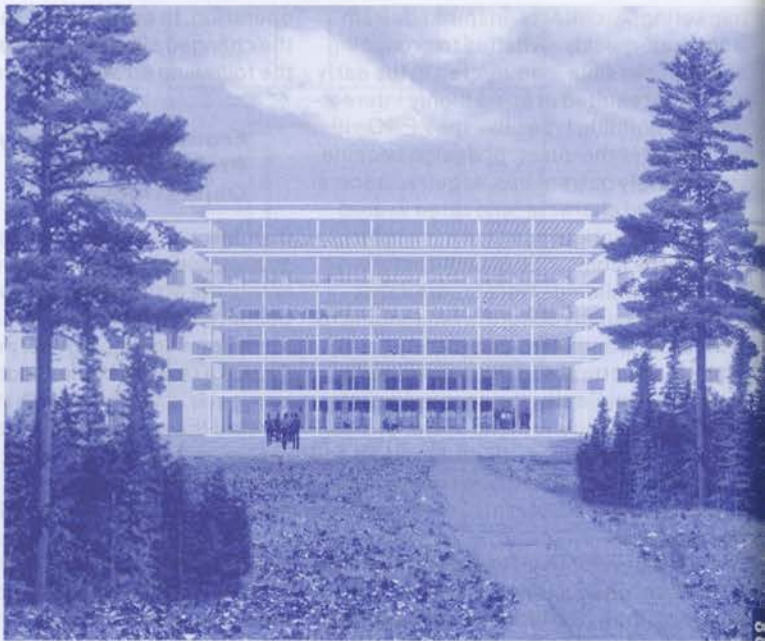
developed tremendously in recent decades. For instance, we experiment with polyurethane sprayed sheeting, which can be applied direct as facing for exterior insulation or products like acrylics, which offer interesting alternatives to conventional glass and can be used for very large, monolithic structures.

The use of prefab elements is another possibility; such 'ready-mades' speed up the building process considerably. Often technologies of this type only indirectly result from the actual building process. There is great potential in allied industries like the highly efficient greenhouse sector, industrialised stable construction or garden and road construction. Prefabricated products from those fields often provide surprisingly sturdy and economical alternatives to conventional building products. We have, for instance, experimented in recent years with beer crates, ready-made garden elements, greenhouse building components and stable doors, in order to design appealing buildings under great economic pressure. We are not so much interested in showing these *objets trouvés* as found objects, but integrating them in the overall spatial setting, subtly and with restraint.

Deep Building Systems and Serial Production

In view of the reduced sums available for building, project developers exert the greatest pressure on the building's exterior, which on average accounts for thirty percent of the building costs. Since it is generally very difficult to cut costs of construction and interior finishing, the new 'austerity' architecture can usually be recognised by the cheap materials used on the façade. The ratio of closed to open façade has of late gained dramatic proportions in newer residential architecture, with window size being measured solely according to daylight stipulations. Sadly, the distinctive Dutch tradition of open façades has been abandoned and bunker-like houses have been built which are somewhat reminiscent of German suburban architecture.

Our practice is looking for alternatives within these developments. One possibility is the design of exceptionally compact buildings with a minimum of façade. The façade can sometimes be reduced up to twenty-five percent, thus achieving considerable overall savings. At the same time, this raises the price per

Youth hostel Prora

square metre of façade, facilitating good detailing. Moreover, compact buildings of this type are often energy efficient and offer interesting interior qualities. In our development of buildings, in particular of the façades, we go to great pains to grasp technical progress and minimise additional work occurring during the building process. We also strive, within the framework of the prevailing plan, for a minimum of details, which can easily be monitored during execution. Thanks to a consistent, serial production approach to architecture it acquires more of a structural character, based on calm rhythms

Typical Plan – Independence from the Programme

It is not desirable to have too direct a link between programme and building, in view of economic instability in the global community; this means that the basis of Dutch architecture, 'the function of the form', has come under tremendous pressure. This principle, advocated by architects like Bakema, Van Eyck, Hertzberger, Koolhaas and MVRDV, conflicts decisively with the market forces of contemporary architecture and is also a fundamental reason for the collapse of the *SuperDutch* tradition.

In a free, permanently changing economy, buildings must be able to adapt fast and smoothly to new programmes, without losing their identity in the process. We aim in our practice at a consistent separation of architecture and programme. The building is developed as an independent, autonomous structure, which already defines all the architectonic qualities even as a 'shell'. The programme is only distinctive in so far as it can easily be inserted, with its own logical structure (as a grid volume), into the building. That enables us to construct adaptable buildings. Adaptability frequently proves to be an advantage, even during the production process. When planning periods average four years from start to finish, the building structure can react to economic changes even at that stage.

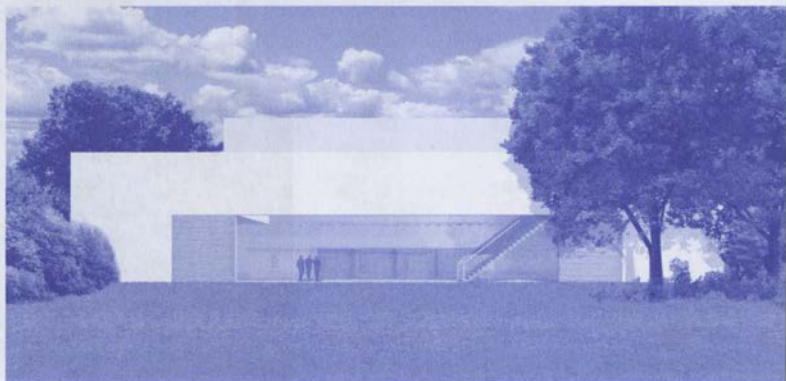
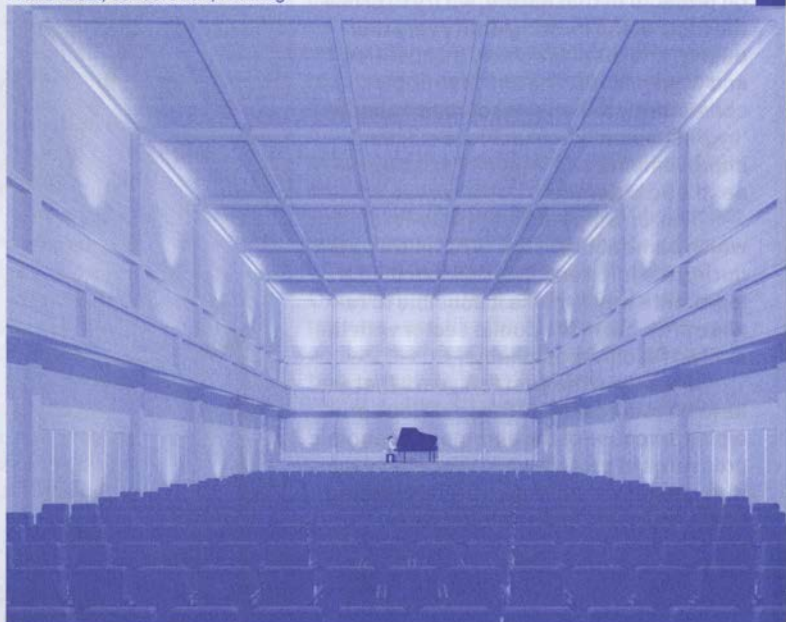
When a procedure is followed as described, the architectural focus automatically shifts away from specific to general, neutral solutions. What makes architecture different in this case is the rational structure and the open character of the façade.

'As-It-Is' – The Poverty Label

As the welfare state disintegrates and tax revenues drop, building budgets for public buildings are also decreasing. That puts contemporary architecture under considerable pressure. The phenomenon is not only found in the Netherlands, but also, for example, in Germany, Belgium and Austria, where our practice currently works as well. With the present state of the economic prerequisites it is simply no longer possible to meet the standards for public buildings which were customary ten years ago. Completely new strategies are needed for such typologies.

Minimalism is not an option but a basic condition. The aforementioned strategies offer possibilities. We assume by and

Franz-Liszt, concert hall, Raiding

large that the theme of 'New Simplicity' as it is called – or more aptly, 'New Poverty' – also represents potential for up-to-date architecture. With poverty as the label it might be possible to stimulate a more easy-going, informal attitude to life, as well as innovation and an active approach to the environment.

Even when very static and emblematic building types, like town halls or ministries, are involved, clients today are demanding very economical solutions, since solutions have to be accounted for politically. The institutions concerned also wish to be seen less as representatives of the state than as organisations serving the citizens. 'New Poverty' can be used as a strategic expedient in the quest for the essence of architecture.

When existing buildings are converted, we find that the pressure is even greater, as alterations to buildings for purely aesthetic reasons just cannot be justified any longer. Consequently, when working on projects of that nature, we try to probe the logic of the existing entity very thoroughly, and distil precisely its qualities and weaknesses. The aim is to apply consistently minimal resources – almost 'hygroscopically' – to achieve maximal improvements and intensify existing aesthetic potential.

This strategy of 'keep-it-as-it-is', which came about in the 1970s in New York during the loft trend, has now become a legitimate way to make it possible to realise projects in the public sector with the limited resources available.

It is only in the past few years that we have become aware of these various principles, because of the enormous economic pressures of project work. We believe that they could form part of a strategy leading to a renewal of Dutch architecture.

Translation: Wendy van Os

Light Building, Rotterdam

